

„nyomdahibák” („arka-diopolisi” csata – 23; „térítő királyi felség” – 34, mert a szöveg-környezet alapján: Gizella, Dobrava, valójában ide „feleség” kívánczik, bármennyire meglepőnek is látszhatik ez a külső szemlélőnek; Gerédi Rabán a helyes Gerézdi forma helyett: 58; itá // liai – elmaradván az elválasztó jel: 64; aligha helyes: *Ecclesia Hospitalis S. Stefanus Regis Huhgariae*: 67, ahol én inkább ezt olvasnám: *Ecclesia Hospitalis S(ancti) Stephani Regis Hungariae*; enconium: 151, helyesen: *enkómion* (görögösen), *encomium* (latinosan); *la roi divine*: 165, a *la loi divine* helyett; *Vita Sanctis Stephani Regis*: 183, később ugyanezen a lapon már jól: *Sancti*; ditychon: 202, jól: diptychon, avagy magyarosan: diptichon; stb.). Végül igen sajnálnunk kell, hogy a hatalmas és szerteágazó anyag használhatóságát nem könnyíti meg a névmutató. Tudom, hogy a szerkesztő szeretett volna ilyen mellékelni, s ez csak a korlátozott anyagi keretek miatt maradt el. Ám ne ezekre az apró „szeplőkre” figyeljünk elsősorban oda, hanem az egész munka szellemi ragyogására, miként az a „magyarok tündöklő csillagját” igazából megilleti! Bárcsak minél több hasonló munkával áldozhatnánk a nagy király személyiségének és örökségének!

Havas László

PETRŐCZI ÉVA: PURITÁNIA.

TANULMÁNYOK A MAGYAR ÉS ANGOL PURITANIZMUS IRODALMÁRÓL
Budapest, Universitas Kiadó, 2006, 214 l. (Historia Litteraria, 20).

„A puritanizmus és a művészetek viszonya” – a kötet első, legterjedelmesebb tanulmányának címéből vett idézet akár az egész gyűjtemény mottója is lehetne. Ebben a dolgozatban a szerző a korábbi állásfoglalásokat tekintve át a felvetett kérdésben, ám a továbbiakban ő maga válik a további kutatás számára nélkülözhetetlen szakirodalommá. A kötet ismertetéséhez célszerű vezérfonalként kínálok az idézetben szereplő két fogalom. A tanulmányok egyik – kisebbik – részében ugyanis inkább a puritanizmus általánosabb művelődés- és mentalitástörténeti problémái állnak a középpontban, míg nagyobbik hányadukban a szóban forgó szellemiség által befolyásolt munkák irodalomtörténeti érdekű vonásai.

Újabb és újabb adalékok igazolják Petrőczy Éva tájékozottságát a külföldi puritá-

nus irodalomban. Az angol, holland és német példák legtöbbször mint a hazai irodalom forrásai vagy legalábbis párhuzamai bukkannak fel. A legkevesebb magyar vonatkozás az angol Francis Quarles emblémamagyarázó verseit tárgyaló tanulmányban található. A hatástörténetre gondolva mindenkinek a szigetországból a kontinensre áramló eszmék jutnak az eszébe – itt pedig a fordítottjáról is szó esik: megtudhatjuk, hogy Quarles először Heidelbergben „kapott leckét az emblematikus gondolkodásból”.

Szenci Molnár Alberttel a kötetben két dolgozat is foglalkozik. Az egyikből kiderül, milyen fontos szerepet játszott a német közvetítés az angol puritanizmus magyarországi elterjedésében. Petrőczy számos adattal támasztja alá a legfontosabb gondolatok jelenlétét a német egyetemi váro-

sokban. Így juthatott el William Perkins és mások hatása Szenci Molnár Alberthoz – mégpedig egy nemzedékkel a magyar puritanizmus első generációjának fellépése előtt. Szenci bibliakiadásával kapcsolatban a német hatásokkal összefüggésben a szent szövegekhez fűződő személyes viszonyra kerül a hangsúly.

Egy másik tanulmányban a *Váradi Biblia* hányatott sorsának áttekintése szolgál mentalitástörténeti adalékokkal. A lapszéli jegyzetekből kitűnnek a puritán gondolkodásnak és vallásgyakorlásnak olyan elemei, mint például „a sorsalakítás személyes felelőssége” vagy „az istentiszteleti formák kötetlenebbé válása”.

Általános művelődéstörténeti kérdésnek tűnik Tótfalusi Kis Miklós és Pápai Páriz Ferenc barátsága, ám kapcsolatukat Petrőczy speciális szempontok alapján jellemzi. Kiemeli Pápai Páriz pszichiátriai érzékenységet, megállapítva, hogy ez nem csak orvosi tanulmányaival függ össze, hiszen „az emberi lélek betegségei, egészsége iránti fogékonyság [...] puritán neveltetésének öröksége”.

A politikai eszmétörténet témakörébe tartozó egyik tanulmányában a szerző a 17. századi puritán szerzők magyarságképét vizsgálja. Sok érdekes megállapítása között például „az apokaliptikus vonások, azaz a veszteségből építkező, alapvetően fájdalmas magyarságélmény, a passzionátus jajgatás” hiányát Cromwell megnyilatkozásaival állítja párhuzamba. A század vége felé haladva aztán egyre sűrűbben kerülnek elő „Ady gyakran dörgedelembe fulladó, keserű honszerelmének hangját” megelőlegező fordulatok, „romlását a mi nyomorult hazánknak” sirató panaszolkodások.

A másik hasonló tárgyú munkában Petrőczy a „puritanizmus kontra hatalom”,

a „spirituális narodnyikizmus” leegyszerűsítő képletével szemben árnyaltabb képet rajzol. A politikai állásfoglalás szorosan összefonódik a stiláris kérdésekkel. Az angol pamfletek durvaságával összehasonlítva „a visszafogott indulat [...] hazai tollforgatóink esetében az írói teljesítmény szempontjából jóval igényesebb, sokszor egészen művészet-közeli műveket hozott létre” – amint ezt sok találóan kiválasztott szemelvény támasztja alá.

Egyházszerkezeti kérdéseket taglalnak Miskolci Csulyak Gáspár és Telkibányai István vitairatai. Az előbbi independenzizmus-ellenességének gyökerei igen tág összefüggésekből bontakoznak ki. Telkibányai Bradshawnak egy Ames által átdolgozott műve alapján válaszol; Petrőczy felhívja a figyelmet, hogy a „megfogalmazás zsigeri realitása nagyon jellemzően magyar”. A szöveg ugyanakkor arra is példa, hogy „a nagyon felfokozott eksztázisra, miszticizmusra, világvége hangulatra és metaforatululásokra berendezkedett 17. századi egyházi (és irodalmi) légkör is termelt olykor önfegyelemről tanúskodó, inkább racionális, mint emocionális műveket”.

Még nagyobb hangsúllyal kerülnek előtérbe a stiláris kérdések további egyházszerkezeti vonatkozású munkák elemzésénél. Job Throckmorton és Medgyesi Pál dialógusainak rövidke összevetésében Petrőczy éppen csak megemlíti a *Dialogus politico-ecclesiasticus*, és stiláris tekintetben Medgyesi műve kerül ki győztesen. A következő tanulmányban a szerző a *Dialogus* mellett a *Rövid Tanítás a Presbyteriumról* című munkát is alaposabban szemügyre veszi. Mindét esetben méltatja a nyelvi kifejezőerő megannyi szerencsés megnyilvánulását.

A legszorosabb értelemben irodalomtörténeti érdekű tanulmányok többsége költészeti tárgyú. Diószegi György nagybányai jegyzőnek egy prédikációskötetbe írt üdvözlő verse Balassi- és Zrínyi-hatásokat mutat. Az RMKT jegyzeteiben erre csak egy rövidke utalás található, ám Petrőczy alapos elemzéséből éppúgy kirajzolódik Nagybánya szerepe a puritánus művelődésben, mint a vers poétikai, zenetörténeti és vallási összefüggései. Nógrádi Mátyás, a tiszántúli egyházkerület püspöke Tofeus Mihályhoz intézett versében a „lógós diákokat” csúfolja. A tágabb összefüggéseket is figyelembe véve jelennek meg a versike irodalmi értékei, mind tartalmi, mind stílárius vonatkozásban. Szőnyi Nagy Istvánnak Petrőczy nem csak verseit elemzi. „Az átlagosnál jobb poétikai képességeire” úgy is fényt derít, hogy teológiai, egyháztörténeti és pedagógiai műveiben fedezi fel „a korabeli prózai írásokénál jóval gazdagabb metaforakészletet”. Szövegeinek „költészet-közeli részleteit” vizsgálva értékelését meggyőző idézetekkel támasztja alá. A puritánusok magyarságképével kapcsolatban is előkerül egy vers, Köleséri Sámuelé.

Keresztúri Pál egy prédikációját a tanulmányíró kifejezetten irodalmi szempontok alapján elemzi, amikor a „kettős értelmű dikció”, a „nyelvi játék” „stilisztikai erejét”, „lényegláttató tömörségét” méltatja – többek között – születés és halál, bölcső és koporsó ellentmondásainak és összefüggéseinek szemléletes bemutatásával. Ugyanakkor nem téveszti szem elől sem a puritánus gondolkodás

jellemző vonásait, sem az üzenetek politikai vonatkozásait. Czeglédi István gyászbeszéde II. Rákóczi György temetésén hangzott el. Petrőczy a példázatok utalásainak magyarázatával támasztja alá a prédikátor érzékenységet mind vallási, mind közéleti kérdések iránt.

A kötet utolsó tanulmányában Bod Péter „elfogultságai és elfogulatlanságai” különösen a *Magyar Athenas* katolikus szerzőket hol ironikusan elmarasztaló, hol megbocsátóan tárgyaló cikkei alapján rajzolódna ki.

A kötet tartalmi gazdagsága mellett különösen fontosnak tartom szellemes, gördülékeny stílusát. Petrőczy Éva emellett azzal is közel tudja hozni anyagát az olvasóhoz, hogy megmutatja az összefüggéseket a ma is időszerű kérdésekkel. Így kerülnek elő a gátlástalan ösztöndíjhajhászok, „a napjainkban ismét nagy számban, de korántsem elmélyülten peregrináló magyar diáksereglet”; felvetődik, hogy Elizabeth Stuart „netalán egy előleg Lady Diana”; egy elegáns retorikai praeteritióba ágyazva világossá válik, hogy a „double talk” nem egyéb, mint „a mi régióinkban [...] a közelmúltig a diktatúrák szülte önvédelmi kényszerből fakadó kétértelmű beszédmod”. Petrőczy Éva költői-írói vénájának is nagy szerepe van benne, hogy az ő kötetére is igaz, ahogyan Bod Pétert jellemzi: munkája „nem egy irodalmi viaszfigura-gyűjtemény, egy literátori pannotikum [...], hanem a kiválasztott tollforgatók visszaszólítása a létbe, a maguk eleven mivoltában”.

Bartók István